

SOSYAL PROJELERDE GÖREV ALAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLER PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

Dr. Süleyman YİĞİTTİR
Milli Eğitim Bakanlığı

Yrd. Doç. Dr. Orhan ERCAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özet

Bu araştırmada, eğitim fakültelerinde okutulan Topluma Hizmet Uygulamaları dersi kapsamında uygulanan sosyal projelerin, öğrencilerin değerlerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesinde, 78 öğrenci ile 7 sosyal proje uygulanmıştır. Nitel araştırma deseninde hazırlanan çalışmada, sosyal projelerin uygulanması sonucunda 9 sorudan oluşan projeleri değerlendirmek amaçlı yarı yapılandırılmış form uygulanmıştır. 78 form, içerik analizi yöntemi ile değer odaklı olarak incelenmiştir. Öğretmen adaylarınca 46 değer 554 defa vurgulanmış veya ifade edilmiştir. Bu değerler içinde özellikle topluma ve diğer insanlara faydalı olma, birlik-beraberlik, başarılı olma, yardımseverlik, sorumluluk, iletişim kurma, toplumsal duyarlılık, ilgili olma, kendini geliştirme, doğal çevreye duyarlılık, girişimcilik, insanları bilinçlendirme, planlı olma, aileye önem verme ve örnek olma değerleri vurgulanmıştır. Bu değerler toplum (%50,7), birey (%34,7), iletişim (%9,2) ve çevre (%5,4) kategorilerinde sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Topluma Hizmet Uygulaması, Eylem Öğrenme, Toplumsal Değer, Bireysel Değer

EVALUATION OF THE VIEWS OF PRE-SERVICE TEACHERS INVOLVED IN SOCIAL PROJECTS FROM THE PERSPECTIVE OF VALUES

Abstract

In this study, it is aimed to determine the effect of social projects on students which are carried out in Community Services Practices Course of Education Faculties. Accordingly, 78 social projects were carried out by 78 students within Faculty of Education of Kahramanmaraş Sütçü İmam University. As a result of the implementation of social projects in the study of qualitative research format, a semi-structured form consisting of 9 questions was administered to evaluate the project. 78 forms were investigated with the content analysis method as value-driven. 46 values were expressed or highlighted 554 times by pre-service teachers. Among these values, values such as; in particular, being useful to society and other people, unity, to be successful, charity, responsibility, to communicate, social sensitivity, to be interested in, self-improvement, sensitive to the natural environment, entrepreneur, making people conscious, being planned, giving importance to family and being a model were highlighted. These values were classified in society (50,7 %), individual (34,7%), communication (9,2%) and environment (5,4%) categories.

Key Words: Value, Community Service Implementation, Action Learning, Social Value, Individual Value

1. Giriş

İnsan, içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması arzulan bir varlıktır. Bu nedenle toplumun yaşadığı değişim, gelişme, sorun ve mutluluk verici vb. olaylarla ilgilenmektedir. Gerçekten de insanların içinde yaşadıkları toplumun sorunlarıyla ilgilenmesi, duyarlılıklarına saygı göstermesi iyi bir yurttaşın da en doğal davranışlarından. Öğretmen adayları da geleceğin öğretmenleri olarak toplumun uyanık ve aydın bir üyesi olmalıdır. Böyle öğretmenler ülkenin kaderini de etkileyebilirler. Ancak bunun için öğretmenlerin sağlam bilgi ve hayat tecrübelerine dayanan bir takım anlayışlar, değer ve beceriler geliştirmeleri zorunludur. Genellikle öğretmenin çevresindeki bir takım toplumsal girişim ve etkinliklerde önder olması istenir. Bu nedenle öğretmen adayları gelecekte üstlenecekleri bu misyona hazır olacak şekilde yetiştirilmelidirler (Oğuzkan, 1980'den akt. Çuhadar, 2008: 12). Bu amaçla öğretmen adaylarının lisans programlarında "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersi (haftada 1 saat teorik 2 saat uygulamalı) kapsamında sosyal projeler hazırlamaları sağlanmaktadır. Bu ders, öğretmen adaylarına topluma hizmetle ilgili ihtiyaç duydukları birçok bilgi, beceri ve tutumu kazandırması açısından önemlidir. Dersin temel amacı öğrencilerin, toplumun güncel sorunlarını belirleme ve çözüm üretmeye yönelik projeler hazırlamalarını sağlamaktır (Kavak vd., 2007:64; Arkün ve Seferoğlu,2010:2). Bu dersle öğretmen adaylarında *toplumsal duyarlılık ve farkındalık, işbirliği, dayanışma, etkili iletişim ve öz değerlendirme becerilerini destekleme, toplumsal sorumluluk bilinci ve özgüven oluşturma da hedeflenmektedir* (Elma vd. 2010:235). Bu hedef aynı zamanda dersin içerik itibarıyla değerler eğitimiyle de çok yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Çünkü dünyada değerler eğitiminin uygulama alanlarından olan (Kirschenbaum,1995) karakter eğitimi uygulamalarında öğrencilere kazandırılmak üzere belirlenmiş değer listesinin oluşturulduğu bilinmektedir (Hayes ve Hagerdon,2000; Tillman,2000; Kinnir, Kernes ve Dautheribes,2000; Hooper,2003; Huitt,2004). Ülkemizde de özellikle "ayın değerleri uygulaması" adı altında değişik il (İstanbul, Kahramanmaraş, Tokat vb.) ve okullarda karakter eğitimi programları uygulanmaktadır. Dersin yönergesinde de yetiyecek öğretmen adaylarının hangi değerlerle donatılacağına karar verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında "Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi" aynı zamanda bir karakter eğitimi programı özelliği de taşımaktadır.

Bilindiği üzere son birkaç yüzyıldır dünyada yaşanan gelişmeler insanların ve toplumların hayatlarını önemli bir şekilde etkilemiştir. Çünkü bu değişimler insanların değer önceliklerini ve dolayısıyla yaşantılarını etkilemiştir. Değerler, "*belirli bir toplumda neyin iyi, neyin kötü, doğru veya yanlış, arzu edilebilir veya arzu edilemez olduğu konusundaki ortak görüşler, standartlardır*"(Budak,2009:188) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere değerlerde yaşanan gelişmeler insanların ve toplumun hayatına doğrudan etkide bulunabilecektir. Hayatın her kademesinde sürekliliği olan değerler öğretiminde i. Değer Telkini, ii. Değer Analizi, iii. Ahlaki Muhakeme, iv. Değerler Açıklaması v. Gözlem Yoluyla Öğrenme ve vi. Eylem Öğrenme yaklaşımları kullanılmaktadır (Akbaş, 2005a; Akbaş, 2005b; Huitt, 2004).

Araştırma kapsamında, uygulamanın yapıldığı Topluma Hizmet Uygulamaları dersinin amaçları, bu yaklaşımlardan eylem öğrenme yaklaşımı ile örtüşmektedir.

Eylem (action) öğrenme yaklaşımı, Adler, Bigge, Blumer, Dewey, Horney, Lewin ve Sullivan gibi bilim insanlarının da okullarda uygulanması tavsiye edilmektedir. İnsanların davranışlarındaki değerleri örnek alan bu yaklaşıma göre, bireyin düşünce ve davranışlarının temelindeki etken önemlidir. Bu nedenle eylem öğrenme yaklaşımı, öğrencinin değerleri davranışa dönüştürmesine odaklanmıştır. Eğer bir değer, kişinin davranışlarında gözlenmiyorsa söz konusu değer için kıymeti, önemi olmadığına inanılmaktadır (Huitt,2004:8-10). Stanley'e göre de (1983:243) değerlerin davranışa dönüştürülmesi ile insanlar, değerleri anlamının ve sözle ifade etmenin ötesine geçeceklerdir. Bu nedenle eylem öğrenme deneylerle, anlatımlarla öğrenilmeye dayalı sınıf ortamından ziyade, toplumu etkileyen sosyal çalışmalarla ilgilenmektedir. Zaten yaklaşımın savunucuları da değerlerin içselleştirilebilmesi için öğrencileri sosyal projelere dâhil edecek özel fırsatların sunulmasını tavsiye etmektedirler. Bu yaklaşım için 1992'de değerler açıklamasına benzer şekilde aşağıdaki gibi işlem basamakları oluşturulmuştur:

1.Giriş dönemi: Giriş bölümünde öğrencilere yaşadıkları ortamda bir problem olduğu fark ettirilir ve problemin anlaşılması için girişimde bulunmaları sağlanır. Tespit edilen problemler tanımlanır ve açıklanarak özetlenir. Problemin çözümü için seçilen çözüm yollarının etkililiği kadar problemdeki muhtelif alternatifler de değerlendirilir.

2. İşlem dönemi: Bu dönemde çözüm yolları geliştirilir. Alternatifler arasından öğrencilerle birlikte yapılan konuşmalarla bir çözüm yolu seçilir. Burada problemlerin içerikleriyle ve çözümleriyle ilgili olarak problemleri mümkün olduğunca teşhis etme; eğer çözüm yerine getirilirse gerçekleştirilecek tüm ihtimallerin dikkate alınması sağlanır.

3. Sonuç dönemi: Bu dönem, seçilen çözümün uygulanmasını ve bunun için gerekli planları kapsar. Çözümün uygulanması için detaylı bir plan geliştirilir. Uygulama ve başarısının değerlendirilmesi için yöntemler ve kriterler belirlenerek uygulamaya geçilir.

4. Kontrol dönemi: Eğer gerekliyse çözüm değiştirilir ve değerlendirilir. Çözümün uygulanması süreci değerlendirilir. Çözümün etkililiği ve kullanılabilirliği değerlendirilir. Değerlendirme sürecinde önerilen çözümler yeniden düzenlenir (Huitt, 2004:9-10).

Araştırmada geleceğin mimarı ve toplum rehberleri olarak öğretmen adaylarının eylem öğrenme yaklaşımı ile değerlerini davranışa dönüştürebilmeleri için sosyal projeler hazırlamaları sağlanmıştır. Bu sosyal projelerle öğretmen adaylarının değerlerinde meydana gelebilecek değişiklikler, davranış boyutuna taşındığında gelecekte öğrencilerine de iyi model olma noktasında önem taşımaktadır. Çuhadar'ın da (2008:12) vurguladığı gibi öğrencilik döneminde ilköğretim öğrencileri ile arkeoloji müzesini gezme-anlatma çalışması yapan öğretmen adaylarının, bir öğretmen olarak da müze-okul ilişkilerinde aracılık

yapabilmeleri; ağaçlandırma kampanyası düzenleyenlerin birkaç yıl sonra bu kez kendi öğrencileriyle okul bahçesini çiçeklendirip ağaçlandırabilmeleri gerçekleşmesi tahmin edilemez durumlar değildir. Alan yazın incelendiğinde bu ders kapsamında ülkemizde özellikle bu dersin işlenişi ve uygulanan projelerin tanıtımı (Çuhadar, 2008; Arkün ve Seferoğlu,2010; Elma vd. 2010; Özdemir ve Tokcan,2010; Tilki,2011; Dinçer vd. 2011; Yılmaz, 2011) ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada özellikle eylem öğrenme yaklaşımının da özünü teşkil eden değerlerin davranışa dönüştürülmesi (Huitt,2004) için uygulanan sosyal projelerin öğretmen adaylarının değerlerini nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular hem sosyal proje uygulamasının hem de topluma hizmet uygulamaları dersinin değer boyutunu ortaya koyabilecektir. Bu nedenle çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının uyguladıkları sosyal projeler hangi değerlere yansımıştır?
2. Sosyal projelerin değerlerine yansımaları ile ilgili öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir?

2. Yöntem

Araştırma, nitel araştırma deseninde hazırlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin bütüncül bir yaklaşıma sahip olması, algıların ortaya konmasını sağlaması, araştırma deseninde esnekliği olması, tümevarımcı bir analize sahip olması ve araştırmacının doğal ortamında yapılmasını sağlaması önemli özellikleridir. Nitel araştırmanın doğası gereği araştırılan kişilerin görüşleri belirli bir sistematik çerçevede derinlemesine incelenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu nedenle sosyal projelerde yer alan öğrencilerin değerlerine etkilerini tespit etmek için nitel çalışma tercih edilmiştir. Dersin sonunda Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Uygulama Rehberinden (THU Rehberi, 2008) de yararlanılarak ikisi kendileri toplam 4 uzmanın görüşleri çerçevesinde 9 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu uygulanmıştır. Formlar içerik analizi yöntemine göre değerlendirilmiştir.

Araştırmada kullanılan veriler, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmada sistematikliği ön plana alması, çok sayıda yazılı metni incelemeye olanak tanınması, bilinen durumdan hareketle bilinmeyeni elde etmeye çalışması gibi nedenlerle içerik analizi kullanılmıştır (Gökçe, 2006,19-21). Bu amaçla öğretmen adaylarının 9 sorudan oluşan görüşme formlarına verdikleri cevaplarda vurgulanan değerler tespit edilmiştir. Daha sonra bu değerler öğrencilerin vurguladıkları değerler de dikkate alınarak *birey, toplum, iletişim ve çevre* başlıklarında 4 kategoride sınıflandırılmıştır. Formlarda öğretmen adayları birden fazla değere vurgu yapabilmıştır. Değerlerin sınıflandırılmasında öğretmen adaylarının vurguladığı veya kastettiği değerlere sadık kalınmıştır. Verilerin analizinde geçerliliği sağlayabilmek için özellikle formun oluşturulmasında, değerlerin sınıflandırılmasında ve içerik analizinde araştırmacıların haricinde 6 alan

uzmanının görüşüne müracaat edilmiştir. Verilerin kullanımında uzmanların çoğunluğunun görüşüne göre değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma Grubu ve İşleyiş

Araştırmanın çalışma grubunu, 2010-2011 öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören İlköğretim Matematik Öğretmenliği (43 öğrenci) ile Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği 3.sınıf öğrencileri (35 öğrenci) oluşturmaktadır. Ders kapsamında her iki sınıftaki öğrencilerle toplumun sorunlarına yönelik yapılan sınıf tartışmalarında tablo 1'deki sorunlar ve çözümlerine yönelik uygulanabilecek projeler belirlenmiştir.

Tablo 1: Uygulanmak Üzere Tespit Edilen Projeler

Uygulanacak proje adı	Tespit edilen sorunlar	Seçilen çözüm önerisi
1. Ağaç dikme projesi	Kahramanmaraş Ahır dağı mevkiinde 2010 yılında meydana gelen yangında yanan ormanlık alanın boş kalması	Yanan alanın ağaçlandırılması için Orman Bölge Müdürlüğüyle işbirliği kurularak ağaç dikilmesi
2. SHÇEK'de ders verme projesi	SHÇEK'de kalan öğrencilerin akademik başarılarının düşük olması ve ilgiye ihtiyaç duymaları	İlköğretim Matematik öğretmenliğindeki her bir öğretmen adayınca Mayıs ayının son haftasına kadar SHÇEK yöneticileriyle işbirliği yapılarak bir öğrencinin derslerine yardımcı olmak
3. Kitap toplama projesi	Özellikle ilköğretim okullarının kütüphanelerinde düzeye uygun kitaplar olmaması	Mayıs ayının son haftasına kadar il genelinde kitap toplama kampanyası başlatılması
4. Seminer projesi	İlköğretim ders programlarının hem üniversite hem de milli eğitimde çalışan öğretmenlerce yeterince tanınmaması	MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığından bir uzmanın davet edilerek üniversite öğrencilerine ve öğretmenlere program tanıtım semineri verdirilmesi
5. Kendine hayrın olsun projesi	Huzurevindeki yaşlı ve bakıma muhtaç kişilerin ilgiye ihtiyacı olması	Huzurevi yönetimi ile iletişime geçerek ziyaret edilmesi
6. Birlik projesi	İÖ Matematik öğretmenliği ile BÖTE 3.sınıf öğrencilerinin hem sınıf içi hem de diğer sınıfla iletişimin yetersiz olması	Hem sınıf içi hem de diğer sınıfla iletişim ve işbirliği sağlamak için geziler düzenlenmesi
7. Üniversite tanıtım projesi	İlköğretim öğrencilerinin çoğunun geleceğe yönelik hedeflerinin olmaması	İlköğretim öğrencilerini üniversiteye davet ederek onların geleceğe yönelik amaç ve hedefleri olmasını sağlamak

Projeler belirlendikten sonra her bir projeyi yürütecek ekipler gönüllülük esasına göre öğrencilerden oluşturulmuştur. Projeleri yürütecek öğrenciler kendi projeleriyle ilgili planlamalarını yaparak diğer arkadaşlarına duyurmuşlardır. Her öğrenci en az iki proje olmak üzere istediği kadar projede görev alma hakkına sahip olmuştur. Haftalık yapılan teorik derslerde projelerin planları ve işleyişi hakkında

bilgi paylaşımı yapılmıştır. Projelerin uygulanması süreci ile ilgili bilgiler tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Sosyal Projelerin Uygulanması Süreci

Proje adı	Projelerin Uygulanma Süreci
1. Ağaç dikme projesi	Ağaç dikme projesi kapsamında yürütücü ekip öncelikle Kahramanmaraş Orman Bölge Müdürlüğü ile irtibata geçmiştir. Öğrencilerin taleplerini olumlu karşılayan bölge müdürü ağaçlandırılacak alan ile dikilecek ağaçları temin etmişlerdir. Üniversitedeki diğer öğrencilere etkinlik afiş hazırlanarak ve kampüsteki çeşitli yerlere asılarak duyurulmuştur. Üniversiteden temin edilen araçla yaklaşık 75 kişi 19 Nisan 2011 tarihinde ağaç dikme projesini gerçekleştirmişlerdir. Proje faaliyeti yerel basında yer almıştır.
2. SHÇEK’de ders verme projesi	SHÇEK’den alınan izinle Şubat ayının son haftasından Mayıs ayının son haftasına kadar öğrencilere özellikle matematik dersi verilmiştir. Ders verilen öğrencilerle yaşanan sorunlar teorik derslerde sınıfta tartışılarak çözüm yolları üretilmiştir.
3. Kitap toplama projesi	Proje kapsamında rektörlük ve valilikten il genelinde kitap toplama kampanyası için izinler alınmıştır. Kampanyanın duyurulması için öğrencilerce afiş hazırlanmış ve ücretsiz olarak belediye tarafından bastırılmıştır. Afişler yerleşke, belediye otobüsü, bilbordlar gibi halkın görebileceği yerlere asılmıştır. Ayrıca proje yürütücüsü ekip yerel bir radyoda özel programa katılarak kampanyayı duyurmuştur. 25 Mayıs’a kadar sürdürülen proje sonucunda 2000’den fazla kitap toplanmıştır. Toplanan kitaplar öğrencilerce tasnif edilerek ilköğretim okulları için uygun olanlar ayrılmıştır. Bu kitaplardan 300’ü il merkezindeki YİBO’ya, yaklaşık 750’şer tanesi de iki köy ilköğretim okuluna öğrencilerle birlikte gidilerek teslim edilmiş ve kütüphane raflarına yerleştirilmiştir. Proje yerel basında da ilgiyle takip edilmiştir.
4. Seminer projesi	Yürütücü ekip tarafından MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’yla iletişime geçilerek matematik dersi öğretim programı özel ihtisas komisyonu üyesi üniversitemize davet edilmiştir. Mart ayında gerçekleştirilen etkinlikle komisyon üyesi tarafından üniversite genelindeki ilgili öğrencilere yapılandırıcı yaklaşım ve matematik dersi öğretim programı hakkında seminer verilmiştir. Ayrıca aynı seminer il milli eğitim müdürlüğü ile de iletişime geçilerek il merkezindeki 290 ilköğretim matematik öğretmenine iki oturumda verilmiştir.
5. Kendine hayrın olsun projesi	Mayıs ayının ilk haftasında 50 öğrenci Kahramanmaraş il merkezindeki huzurevini ziyaret ederek oradaki yaşlılarla yaklaşık 2 saat vakit geçirmişlerdir. Bu faaliyet daha sonra bireysel olarak devam etmiştir.
6. Birlik projesi	Sınıf içi ve sınıflar arası birlik-bütünlüğü sağlamak için geziler yapılması planlanmıştır. Ancak bahar döneminin çok yağışlı geçmesi nedeniyle bir gezi düzenlenebilmiştir.
7. Üniversite tanıtım projesi	Üniversiteye davet edilecek 3 ilköğretim okulu belirlenmiştir. Aynı zamanda üniversitede öğrencilere yaptırılacak etkinliklerin programı (fizik-kimya-biyoloji laboratuvarlarının ve kütüphanenin gezdirilmesi, amfide çizgi film izletilmesi ve yemekhanede yemek ikram edilmesi) belirlenmiştir. Ancak izin alınması için yapılan resmi işlemlerin belirlenen sürede yetiştirilmesi nedeniyle proje hedefine ulaşamamıştır.

3. Bulgular

Öğretmen adayları, Topluma Hizmet Uygulamaları dersinde, değer öğretimi yaklaşımlarından eylem öğrenmeden yararlanarak sosyal projeler uygulamışlardır. Bu projeler sonucunda doldurulan 78 yarı yapılandırılmış görüşme formunun içerik analizi sonucunda alt problemler doğrultusunda şu bulgulara ulaşılmıştır.

Birinci alt probleme “Öğretmen adaylarının uyguladıkları sosyal projeler hangi değerlere yansımıştır? ” ait bulgular

Sosyal projelerin öğretmen adaylarının hangi değerlerine yansıdığı ile ilgili bulgular tablo 3 ve 4’te yer almaktadır.

Tablo 3: Öğretmen adaylarının ifadelerine yansıyan değerler

Değerler	f	%
Topluma faydalı olma	41	52,7
Birliktelik	39	50
Başarma duygusunu tatma	37	47,4
Yardımsverlik	35	44,9
Sorumluluk	33	42,3
İletişim kurma	32	41
Toplumsal duyarlılık	31	39,7
İlgili olma	30	38,5
Kendini geliştirme	22	28,2
Doğal çevreye duyarlı olma	21	26,9
Girişimci olma	20	25,6
Planlı olma; insanları bilinçlendirme	19	24,4
Aileye önem verme; örnek olma	18	23,1
Arkadaşlık	13	16,7
Özgüven	10	12,8
Doğa sevgisi; sosyalleşme; problem çözebilme	9	11,5
Sabırlı olma	8	10,3
Empati yapma; paylaşma	7	9
Dayanışma; insan sevgisi; liderlik; yararlı birey olma	6	7,7
Yaşlılara saygılı olma; fedakârlık; anlayışlı olma; olgun insan olma; farklılıkları kabul etme	4	5,1
Toplumsal gerçeği yansıtmama; dinleme; bilinçlenme	3	3,8
Şükretme; sevgi; özverili olma	2	2,6
Özenli olma; eser bırakma; evrensel barış; hayat sevgisi; ufuk açıcı olma; merhamet; insani duygularını fark etme; sağduyulu olma	1	1,3
Toplam	554	100

NOT: Aynı frekansa sahip değerler aynı satırda verilmiştir.

Tablo 3’e göre öğretmen adaylarının görüşme formlarında 46 değer 554 frekansta yer aldığı tespit edilmiştir. Bu değerlerden “topluma faydalı olma ve birliktelik” değerinin öğrencilerin yarısından fazlası (%50) tarafından vurgulandığı görülmektedir. “Başarma duygusunu tatma, yardımsverlik, sorumluluk, iletişim kurma, toplumsal duyarlılık ve ilgili olma” değerlerinin azımsanmayacak oranda

(%38,5-%47,4) öğrenciler tarafından vurgulandığı tespit edilmiştir. “Kendini geliştirme, doğal çevreye duyarlı olma, girişimci olma, planlı olma, insanları bilinçlendirme, aileye önem verme ve örnek olma” değerleri de (%23,1 - %28,2) oranlarında yer alan değerlerden olmuştur. “Arkadaşlık, özgüven, doğa sevgisi, sosyalleşme, problem çözebilme, empati yapma ve paylaşma” değerleri de (%9-%16,7) oranlarında yer verilmiştir. “Dayanışma, insan sevgisi, liderlik, yararlı birey olma, yaşlılara saygılı olma, fedakârlık, anlayışlı olma, olgun insan olma, farklılıkları kabul etme, toplumsal gerçeği yansıtmaya, dinleme, bilinçlenme, şükretme, sevgi, özverili ve özenli olma, eser bırakma, evrensel barış, hayat sevgisi, ufuk açıcı olma, merhamet, insani duygularını fark etme ve sağduyulu olma” değerleri de öğrenciler tarafından çok az oranda (%1,3-%7,7) ifade edilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen adaylarının değerlerinin kategorilere göre dağılımı

Kategori	Değerler	f
Toplum	Topluma faydalı olma	41
	Birliktelik	39
	Yardımsızlık	35
	Toplumsal duyarlılık	31
	İlgili olma	30
	İnsanları bilinçlendirme	19
	Örnek olma; aileye önem verme	18
	Arkadaşlık	13
	Sosyalleşme	9
	Paylaşma	7
	İnsan sevgisi; dayanışma	6
	Yaşlılara saygılı olma	4
	Toplumsal gerçeği yansıtmaya	3
	Evrensel barış; eser bırakma	1
Toplam	281	
Birey	Başarma duygusunu tatma	37
	Sorumluluk	33
	Kendini geliştirme	22
	Girişimcilik	20
	Planlı olma	19
	Özgüven	10
	Problem çözebilme	9
	Sabırlı olma	8
	Yararlı birey olma; liderlik	6
	Olgun insan olma; fedakârlık	4
	Bilinçlenme	3
	Şükretme; sevgi; özverili olma	2
	Merhamet; özenli olma; ufuk açıcı olma; hayat sevgisi; insani duyguları fark etme	1
	Toplam	192

*Sosyal Projelerde Görev Alan Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin
Değerler Perspektifinden İncelenmesi*

İletişim	İletişim kurma	32
	Empati yapma	7
	Anlayışlı olma; farklılıkları kabul etme	4
	Dinleme	3
	Sağduyulu olma	1
	Toplam	51
Çevre	Çevreye duyarlı olma	21
	Doğa sevgisi	9
	Toplam	30

NOT: Aynı frekansa sahip değerler aynı satırda verilmiştir.

Tablo 4'e göre öğretmen adaylarının görüşme formlarından özellikle daha çok toplum kategorisindeki değerlere yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu kategoride yer alan 17 değer (topluma faydalı olma, birliktelik, yardımseverlik, toplumsal duyarlılık, ilgili olma, insanları bilinçlendirme, örnek olma, arkadaşlık, sosyalleşme, paylaşma, yaşlılara saygılı olma, insan sevgisi, dayanışma, aileye önem verme, toplumsal gerçeği yansıtmaya, evrensel barış ve eser bırakma) 281 kez (%50,7) görüşme formlarında yer almıştır. Birey kategorisinde ise 21 değer (başarma duygusunu tatma, sorumluluk, kendini geliştirme, girişimcilik, planlı olma, özgüven, problem çözebilme, sabırlı olma, yararlı birey olma, liderlik, olgun insan olma, fedakârlık, bilinçlenme, şükretme, sevgi, özveri olma, merhamet, özenli olma, ufuk açıcı olma, hayat sevgisi ve insani duyguları fark etme) 192 kez (%34,7) öğretmen adaylarınca ifade edildiği tespit edilmiştir. İletişim kategorisindeki 6 değer (iletişim kurma, empati yapma, anlayışlı olma, farklılıkları kabul etme, dinleme ve sağduyulu olma) 51 kez (%9,2); çevre kategorisindeki 2 değer (çevreye duyarlı olma ve doğa sevgisi) 30 kez (%5,4) vurgulandığı görülmektedir. Tablodan öğretmen adaylarının sırasıyla toplum, birey, iletişim ve çevre kategorilerindeki değerleri yansıttığı görülmektedir.

İkinci alt probleme "Sosyal projelerin değerlerine yansımaları ile ilgili öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir?" ait bulgular

Öğretmen adaylarının uyguladıkları sosyal projelerin değerlerine yansımaları ile ilgili görüş ve düşünceleri tablo 5 ve altındaki bölümdeki gibidir.

Tablo 5: Öğretmen adaylarına göre sosyal projelerin etkisi

Sosyal projelerin etkisi	f	%
Olumlu etki	78	100
Olumsuz etki	-	0
Toplam	78	100

Tablo 5'teki verilerden de anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının görüşlerine göre sosyal projelerin tüm öğrencilerde olumlu etkide bulunduğu görülmektedir. Bu etki tablo 4'te de görüldüğü üzere daha çok toplum ilişkileriyle

ilgili değerlere yansımıştır. Öğretmen adaylarının sosyal projelerin toplumsal ilişkilerine etkisi ile ilgili görüşlerinden bazıları şunlardır:

Ö1: “Çocuk yuvasında öğrenci seviyesine inmeyi, sabırlı olmayı öğrendim. Topluma karşı duyarlılığım, hassasiyetim arttı. İnsan olarak yaşadığımız topluma karşı fedakârlık yapmak gerektiğini bir kez daha anladım.”

Ö2: “Ailemizin değerini huzurevi ziyaretinde bir kez daha anladım.

Ö8: “Topluma daha fazla faydalı olduğumu düşünüyorum. İlgî, alaka, anlayış, vicdan, merhamet ve sağduyu kazandırması yönünden bu ders benim için bir başlangıç sayılır. Evrensel barış için herkesin elini taşın altına koyması gerekmektedir.”

Ö14: “Topluma, toplumdaki olaylara daha duyarlı hale geldim.”

Ö28: “...İnsanlara karşılıksız fayda sağlamak çok güzel bir şeymiş.”

Ö23: “Yine çocuk yuvasına gitmek isterdim. Çocuklara yararlı olabilmek, onları dinlemek ve biraz olsun mutlu olduklarını görmek bana huzur veriyor.”

Ö46: Etkinliklerde afiş izni alma ve duyuru yapma benim toplum karşısında daha rahat olmamı sağladı. Ve sorumluluk alma konusunda önemli bir yararını gördüm. Ne kadar çok etkinlik olursa o derece birey sorumluluk alma ve bir şeylerin üstesinden gelmeyi başarıyor. Monoton bir yaşam ise insanı toplumdan geri durmaya neden olabilmekte.

Ö45: “Ben genelde grup çalışmalarında başarısız olan biriydim. Ama bu etkinliklerle birlikte daha güzel işler başarabileceğimizi, birlikten kuvvet doğduğunu gördüm. Ve bölümü sevmeyerek okuyan biri olarak ilk defa içimde sınıfıma karşı sevgi oluştu... Daha önceleri insanlara karşı çekingen ve sevgisiz yaklaştığımı düşünürdüm. Ama fırsat verilince birlikte gayet güzel işler çıktığını gördüm.”

Ö49: “Toplumsal olaylara karşı daha duyarlı olmam gerektiğini gördüm.”

Ö54: “Birlikte çok şeyin üstesinden gelinebileceğini öğrendim.”

Ö56: “Bu etkinlikler toplumda sosyalleşmemizi sağladı. ...ve herkesin hayır yapmasına vesile olduk.”

Ö68: “Beraber olunduğunda ortaya çok güzel sonuçlar çıktığını, insanlara yardım etmenin mutluluğunu ve arkadaşlarımla beraber olmanın güzelliğini kazandırdı. Böyle bir dersin olması beni çok mesrur etti. İçtenlikle şunu söyleyebilirim ki bana unutamayacağım değerler kazandırdı.

Ö69: “Yardım etme, faydalı olma duygularım daha işlevsel hale gelmeye başladı. Kendimin toplumun bir parçası olarak üzerime düşen ödevleri yerine getirmem gerektiğini fark ettim.”

Ö72: “Birlikte bir şeyler başarabilme duygunsu yaşadım bu da bana güven verdi. Kendime artık daha çok güveniyorum. Grup çalışmalarında bir şeyler yapabilmek için de görev verilmesi gerekmediğini, gidip görevi üstlenmek gerektiğini anladım...Yapılan etkinlik sonunda bitirmişlik ve başarıyı herkese mal etmek güzeldi. Diğer bir şeyse arkadaşınla bir şeylerin peşinden beraber koşmak ve başarabilmek birçok şeye değerdi.”

Ö75: “Birlikte birçok işin üstesinden geleceğimizi gördüm.”

Ö77: "Bu etkinlikler sayesinde belki de ilk defa üniversite okuduğumu hissettim. Çünkü üniversite okumak demek sosyal olmak, topluma öncülük etmek, bir şeyler başarmak demektir. ...Bundan sonraki hayatımda toplum, insanlık yararına olan toplumsal, sosyal etkinlikler içinde daha fazla yer alacağımı hatta öncülük edebileceğimi düşünüyorum."

Öğrencilerin ifadelerinden bazılarından da anlaşılacağı üzere sosyal projeler toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli rol oynayan değerlerden toplumsal duyarlılık, yardımseverlik, ilgili olma, grup çalışmaları yapabilme gibi değerlerin farkındalığının oluşmasında etkili olabilmektedir. Sosyal projelerin öğretmen adaylarının bireysel gelişimlerine etkisi ile ilgili görüşlerinden bazıları da şunlardır:

Ö2: "Faaliyetlerin her biri özgüvenimizi artıran, grup olarak çalışmamıza imkân sunan, bireysel becerilerimizi geliştiren ve görüş açımızı artıran faaliyetlerdi. ...bu güzel faaliyetlerde diğer öğrencilere örnek olduk, hem de isteyince böyle güzel ortamların oluşabileceğini gösterdik. Ayrıca bu faaliyetler kişinin girişimcilik ruhunu had safhada artırıyor."

Ö9: "...insanın kendine olan güvenini artırıyor, bir şeyleri yapabileceği inancı oluşuyor....zorluklar karşısında kendi kendine bir şeyler yapma, pekiştirme kısacası üretkenlik bilinci aşıladı."

Ö10: "Bu uygulamalar her şeyin dersten ibaret olmadığını, öğrencilerin kendilerine güven duyması ve hayatta birer uygulayıcı olmaları için bazı şeyleri birebir ve yerinde yapmaları gerektiği bilinci kazandırdı... Öğrencilere etkinlik yaptırmanın onlara özgüven kazandıracağını öğrendik."

Ö17: "Çocuk yuvasındaki çocuklara ders vermek insanın başına ne gelirse gelsin hayata dört elle sarılması gerektiğini anlamamı sağladı."

Ö18: "İnsan ağacın kıymetini meyve alınca bilir. Yapılan işlerin sonucunu görünce insan daha fazla görev almak istiyor."

Ö27: "Sabrım, kendime olan güvenim, güzel şeyler yapabileceğime olan inancım arttı."

Ö31: "Bu etkinlik bana özgüven kazandırdı ve özellikle birilerine güvenmeden bir şeyler yapabilme yeteneği kazandırdı."

Ö33: "...yuvadaki çocukların çok fazla sevgiye ve ilgiye muhtaç olduğunu düşünüyorum."

Ö34: "Derste yapacağım işleri planlardım. Çünkü önceden iyice planlanmayınca zaman kaybına neden oluyor."

Ö36: "İnsanlara değer ve sorumluluk vererek onların özgüven duygularının geliştiğini fark ettim. Bir daha bu dersi alsaydım çocuk yuvasına tekrar gitmeyi ve onlarla oyun oynamayı isterdim. Ben onlara bir şeyler öğretmek için gittiğimde aslında onlardan öğrenmem gereken şeylerin olduğunu fark ettim."

Ö38: "Normalde sabırsız bir insan olduğumu düşünüyorum. Bir çocuğa 1 ay boyunca aynı şeyleri tekrarladım. Her seferinde hiç duymamış gibiydi. Ama defalarca anlatmama rağmen ben bu işten hiç sıkılmadım. Galiba artık sabretmeyi öğrendim."

Artık her öğrencinin bir olmayacağını aradaki farklılıkları dikkate almam gerektiğini biliyorum.”

Ö39: “Her şeyi öğretmesem de faydalı olduğumu görmek beni mutlu etti. Bütün öğrencilerin aynı kriterlere göre değerlendirilmemesi gerektiğini öğrendim.”

Ö51: “Kişileri tek tek toplayarak bir grup oluşturmak ve bu grubu yönetmeyi, isteklerini elimden geldiğince gerçekleştirebileceğimi gördüm.”

Ö53: “Organizasyon yapmayı, takım halinde bir şeyler üretebilmeyi öğrendim.”

Ö59: “...çalışırken ve üzerime düşen görevleri yerine getirdikçe mutluluk duymaya başladım.”

Ö64: “Sabretmeden, engelleri aşmadan başarıya ulaşamıyorsun.”

Ö67: “ Bunlar beni hayatın içine biraz daha soktu ve belki de içime kapanıklığımı büyük ölçüde bitirdi diyebilirim.”

Ö74: “Katıldığım tüm etkinliklerden sonra kendime olan güvenim arttı. Ve insanlara ya da doğaya faydalı olmanın mutluluğunu yaşadım.”

Öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere sosyal projeler; özgüven, başarıyı tatma, sabırlı ve olgun bir insan olma, kendini geliştirme, sorumluluk gibi bireysel özelliklerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Öğrencilerin diğer insanlarla iletişim kurmayla ilgili görüşlerinden bazıları da şunlardır:

Ö4: “İnsanları dinlemenin bile onlara yardım etmek anlamına geldiğini gördüm.”

Ö12: “İnsanlarla konuşmasını öğrendim.”

Ö13: “Anlatım gücüm gelişti. İnsanlarla iletişim kurmam kolaylaştı.”

Ö16: “ Yaşı bizim yaşımızdan çok farklı olsa bile insanlarla iletişim halinde olunması gerektiğini öğrendim.”

Ö29: Empati kurabilmemi sağladı. Her şeyin istediğim gibi olmayacağını anladım. İnsan elinekinde şükretmeli.”

Ö30: “Böyle bir deneyimin bana katkısı büyüktü. En başından öğrenciyle iletişimimin nasıl olması gerektiğini öğrendim. Daha fazla anlayışa sahip olmam ve tüm insanları düşünmem gerektiğini fark ettim. Çünkü herkes eşit şartlarda yaşamıyor.”

Ö40: “Bireysel farklılıkların önemini kavradım... Dinlemenin ne kadar zor olduğunu öğretmen tarafına geçince bir an unuttuğum.”

Öğrencilerin ifadelerinden anlaşılacağı üzere iletişimin önemli unsurlarından olan dinleme, konuşma, empati, iletişim kurabilme gibi değerlerin kazanılmasında sosyal projeler katkı sağlayabilmektedir. Projelerin doğası gereği diğer kurumlardaki ve toplumdaki insanlarla iletişime geçilmesinin bu gelişimde etkili olduğu görülmektedir. Öğrencilerin ağaç dikme projesi sonucu doğal çevreyle ilgili görüşlerinden bazıları da şunlardır:

Ö4: “Unutulmamak için kalıcı eserler vermenin gerektiğini ağaç dikme kampanyasıyla öğrendim.”

Ö11: “Ağaç dikme etkinliğinden sonra çevreye daha duyarlıyım.”

Ö42: “Ağaç dikme etkinliği ile doğa bilinci ve çevre sevgimiz arttı, bizim de K.Maraş'ta bir dikili ağacımız oldu.”

Ö44: “...ben hayatımda ilk defa fidan diktim.”

Ö47: "5 yıl öncesine kadar ağaçları kesen, onlara zarar veren ve kıymetini bilmeyen biriydim. Ama ağaç dikme günü elimden geldiği kadar fazla ağaç dikmeye çalışarak o güne kadar yapmış olduğum hataların telafisini yapmış olduğumu düşünüyorum."

Ö48: "Diktiğimiz fidanların yandaki kocama olmuş ağaçları görünce bir ağacın insan hayatı için önemini daha iyi anlamama yardımcı oldu."

Ö50: "Ben pek bir şeylerle uğraşmayı sevmeyen tembel bir adamım. Ama biri bana kalk gidek ağaç dikek derse düşünmeden kalkar giderim. Bu bilinci kazanmak güzel bir şey."

Ö52: "Ormanlarımızın daha da büyümesi için öğrencileri ağaç dikmeye teşvik ederim."

Ö73: "Ağaç dikmenin doğaya bir katkı da benim katmamın önemini gördüm ve mutluluğumu yaşadım."

Öğrencilerin çevre bilinci ve doğa sevgisi kazanması için yapılan ağaç dikme projesi sonucu olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir. Özellikle bu değerlerin uygulama boyutunda farkındalığının oluşması dikkat çekmektedir. Öğrencilerin ifadelerinden sosyal projelerin kendilerinde mevcut değerleri fark ettirmede veya değer kazanmada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sosyal projelerin uygulanması esnasında bazı sorunlar da yaşanabilmektedir. Örneğin:

Ö3: "...Çocuk yuvası ve huzurevindekilerle tanışınca insanlara karşı tutumum biraz daha ılımlı olurken topluma daha çok nefretle bakmaya başladım."

Ö43: "Etkinlikler yapılırken mümkün mertbe grup çalışması olmasın çünkü beleşten geçenler çok fazla oluyor." görüşleri dikkate alınmalıdır. Bu tür sorunların 78 öğrenciden yalnızca ikisi tarafından ifade edilmiş olması az olmakla birlikte önem taşımaktadır. Çünkü bireylerin değer önceliklerinin olumsuz yönde değişmesi istenilmeyen bir durumdur.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada görüşme formlarının içerik analizi sonucunda 46 değer birbirinden bağımsız olarak toplam 554 defa vurgulandığı/ifade edildiği tespit edilmiştir. Bu değerler içinde özellikle *topluma ve diğer insanlara faydalı olma, birlik-beraberlik, başarılı olma, yardımseverlik, sorumluluk, iletişim kurma, toplumsal duyarlılık, ilgili olma, kendini geliştirme, doğal çevreye duyarlı olma, girişimci olma, insanları bilinçlendirme, planlı olma, aileye önem verme ve örnek olma* değerlerinin öğrencilerin %20'sinden fazlası tarafından vurgulandığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 46 değer formlarda verilen cevaplara bağlı olarak birey, toplum, çevre ve iletişim kategorilerinde değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrası 21 değer birey, 17 değer toplum, 6 değer iletişim ve 2 değer de çevre kategorilerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Değerlerin vurgulanma sayılarının yüzde dağılımına bakıldığında ise toplum kategorisindeki değerlerin %50,7; birey kategorisindekilerin %34,7; iletişim kategorisindekilerin %9,2 ve çevre kategorisindekilerin de %5,4 oranında vurgulandığı görülmüştür. Sonuçta özellikle son yıllarda artan insanların bireyselleştigi ve toplumsal duyarlılığın azaldığıyla ilgili

önyargıları (Ziebert, 2007) kırmak ve insanların birlik içinde huzurlu bir toplum olmasında sosyal projelerin önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin değer ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Brynildssen'in de (2002:2-3) vurguladığı gibi değer öğretiminde sınıftaki uygulamaların yanında öğrencilerin okul dışında topluma hizmet uygulamalarına katılmalarına fırsat verilerek olumlu karakterlerinin gelişmesi sağlanabilmektedir. Araştırma bulguları arasında en çok dikkat çeken hususlardan birisi öğretmen adaylarında sosyal projeler vasıtasıyla toplumsal sorunları fark edebilmeleri ve toplumsal duyarlılık, birlik-beraberlik, sorumluluk, yardımseverlik gibi değerlerin ön plana çıkmış olmasıdır. Dersin amacı (Kavak vd.,2007) ile de örtüşen bu değerler diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda da ortaya konmuştur. Akkocaoğlu, Albayrak ve Kaptan (akt. Arkun ve Seferoğlu, 2010:4) tarafından gerçekleştirilen çalışmada THU dersi kapsamında uygulanan sosyal projeler sonucu öğretmen adaylarında toplumsal sorunlara ilişkin farkındalığın arttığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda tutum ve davranışlarında olumlu yönde değişimlerin olduğu görülmüştür. Tilki'nin (2011:76) beden eğitimi öğretmen adayları üzerine yaptığı çalışmada da sosyal projelerin uygulanmasında öğretmen adaylarının topluma karşı kendilerini daha sorumlu hissettikleri, toplumsal duyarlılıklarının daha fazla olduğunu tespit etmiş olması da araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Elma vd. (2010:246) tarafından THU dersi kapsamında yapılan araştırmada da öğretmen adaylarının geliştirdikleri projeler sayesinde iletişim, dayanışma, sorumluluk, sorunlara çözüm üretebilme, toplumsal sorunlara duyarlılık, liderlik, özgüven, empati, farklı bakış açısı kazanabilme gibi değerleri kazandığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara benzer çalışmaları da (Quezada ve Christopherson, 2005; Vogelgesang ve Astin, 2000; Eylar ve Giles, 1999; Peterson,1998; Antonio, Astin ve Cress, 2000; Astin ve Sax, 1998; Giles ve Eylar, 1994) referans göstermiştir.

Öğretmen adayları, uyguladıkları sosyal projelerle geleceğin demokratik yurttaşları olarak alacakları "toplumsal sorumluluk" değerini ve çevresindeki sorunlara çözüm getirerek değişiklik yapabileceği özgüvene ulaşabilmektedirler. Bu durum Çuhadar'ın da (2008:10) belirttiği gibi yeni yetişecek gençliğin eğitiminde önemli yararlar sağlayabilecektir. Ayrıca toplumsal duyarlılığı yüksek bir toplum oluşturmak için toplumsal duyarlılığı yüksek bireylerin gerekli olduğu dikkate alındığında (Yılmaz,2011:105) bireylerin davranışlarında önemli rol değerlerin içselleştirilebilmesi için eylem öğrenme yaklaşımının kullanılması faydalı olabilecektir. Bu nedenle sosyal projelerin hem toplumda hem de öğretim kurumlarında yaygınlaştırılarak uygulanması önerilebilir. Öğretim kurumları içinde de özellikle değerlerin kazanılmaya başlandığı okul öncesi ve ilköğretim çağındaki öğrencilere bu tür sosyal projelerde yer alma imkânları sağlanabilir.

Bu çalışmada da değerlerin sınıflandırılmasında kullanılan, birey ve toplum gibi kategorilerin, ülkemiz toplumuna ait olacak şekilde geniş katılımlı bir örneklem üzerinde tespit edilmesi yararlı olabilir. Hangi değerlerin toplumsal hangi değerlerin bireysel oldukları çoğunluğun görüşüne göre belirlendiğinde yapılacak etkinlik

temelli çalışmalarda rehberlik edebilir. Öğretmen adaylarının görüşlerinden anlaşıldığı üzere sosyal projeler uygulanmadan önce öğrencilerin ihtiyacı olan değerler belirlenerek o değerlerde farkındalık oluşturacak projelere yönlendirme yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2005a). "Değer öğretiminde yeni yaklaşımlar". *MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4-5. Sınıflar Öğretim Programı (Taslak Basım)*. Ankara: MEB Yay., 89-94
- Akbaş, O. (2005b). "Değer öğretiminde yeni yaklaşımlar". *MEB İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu (Taslak Basım)*. Ankara: MEB Yay., 90-96
- Arkün, S., Seferoğlu, S.S. (2010). "Gençlere topluma hizmet bilinci kazandırma çalışmaları: Üniversiteden örnek uygulamalar". *7.Eğitimde İyi Örnekler Konferansı, 17-18 Nisan*, Sabancı Üni.İstanbul
- Brynildssen, S.(2002). "Character Education though Children's Literature". *ERIC Clearinghouse on Reading English and Communication*. ED469929. <http://www.ericdigests.org/2003-3/character.htm> (Erişim tarihi: 24. 8.2006)
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü (4.basım)*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Çuhadar, A. (2008). "Topluma Hizmet Uygulamaları" Dersi Aracılığı İle Yurttaş-Öğretmen Yaratmak", VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu (Sözlü Bildiri), Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
- Dinçer, Ç., Ergül, A., Şen, M., Çabuk, B. (2011). "Bir Topluma Hizmet Uygulaması Örneği: Haydi Kavram Oyuncaklarıyla Oynayalım", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:19 No:1, 19-38
- Elma, C., Kesten, A., Kiroglu, K., Uzun, E.M., Dicle, A.M., Palavan, Ö. (2010). "Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Algıları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt 16, Sayı 2, s.231- 252
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hayes. B. G.& Hagerdon, W.B. (2000). "A Case for Character Education, Journal of Humanistic Counseling", *Education&Development*. 39(1) 1-8.
- Huitt, W. (2004). "Values". *Educational Psychology Interactive, Valdosta State Universty*. <http://chiron.valdosta.edu/whuitt/col/affsys/values.html> (Erişim tarihi: 05.01.2008)
- Hooper, C. (2003). "Values Education Definition". (Edit. B. Wilson, V. Zibar, D. Brown, B.Bereznicki) *Values Education Study Final Report*. Australia: Curriculum Corporation. 33-37
- Kirschenbaum, H. (1995). *100 Ways to enhance values and morality in schools and youth settings*. Massachusetts: A Longwood Professional Book. Pearson Education.

- Kavak, Y., Aydın, A., Altun, S.A. (2007). *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007)*. Ankara: YÖK yayınları
- Kinnier, R.T., Kernes, J.L. & Dautheribes, T.M. (2000). "A Short List Of Universal Moral Values", *Counseling & Values*, 45(1). 4-13
- Özdemir, S.M. & Tokcan, H. (2010). "Topluma hizmet uygulamaları dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 30, 41-61
- Stanley, W.B. (1983). "Training Teachers to Deal with Values Education : A Critical Look at Social Studies Methods Texts". *Social Studies*. 74(6). 242-246.
- Tilki, F. (2011). *Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Alan Öğrencilerin Topluma Hizmet Uygulamaları Dersini Algılama Düzeyleri (Sakarya İli Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi. Sakarya
- Tillman, D. (2000). *Living Values Activities for Young Adults*. Florida: Health Communications Inc.
- Topluma Hizmet Uygulamaları Rehberi (2008). Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, http://www.bote.gazi.edu.tr/topluma_hizmet/erciyes_thu_yonerge.pdf (Erişim tarihi:03.03.2011)
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, K. (2011). "Eğitim Fakültelerinin Sosyal Sorumluluğu Ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi: Nitel Bir Araştırma", *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(2), 86-108
- Ziebert, H.G. (2007). "Çokkültürlü Bir Toplumda Değerler Eğitimi Modelleri". (Ed.R.Kaymakcan, H.Hökelekli, Ş.Arslan, M.Zengin). *Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem yay. 445-466